

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Bányai János

Jelentő jelek és jelképek

Francia könyv Nagy József művészetéről

Mirjam Blede: *Nađove grobnice*. Clio, Beograd, 2007.

Nagy József művészetéről francia nyelvű könyv jelent meg 2006-ban *Les tombeaux de Josef Nadj* címen, egy évre rá ugyanez, Dragana Atanasović fordításában, belgrádi kiadásban is az olvasó asztalára került. Régi (rossz) kiadói szokás szerint a könyvben egyetlen szó sem esik a szerzőről, Myriam Blodéról. A könyv címe nyilvánvalóan utalás Danilo Kiš *Borisz Davidovics síremléke* című kötetére, több oknál fogva, legelőször is, mert Nagy József, a kanizsai születésű, világhírű mozgásművész mindig szívesen olvasta Kiš munkáit, találkozott is vele Párizsban, és csak az író korai halála akadályozta meg abban, hogy együtt is dolgozzanak. Másrészről, ahogyan a könyvből kiderül, Nagy József sok munkája, legtöbb darabja mögött síremlékek állnak, a nagyszülők és barátok, távolibb és közelebbi ismerősök, művészek és borbélyok, sokak életének és halálának emlékei. A könyv címe tehát, a *Nagy síremlékei*, azt is mondja, hogy Nagy József darabjai jelentős részében, ha nem is mindegyikben és nem is a darabok egészében, de a részletekben mindenképpen az emlékezés gesztusa, a megtartás, a felidézés, a síremlék állításának szándéka ismerhető fel: emlékezés Kanizsára, a gyerekkorra, a korai és sokáig feldolgozásra váró élményekre, felmenőkre és barátokra, de ugyanígy képekre és tájakra, fákra és a Tiszára. A könyv fordítója jegyezte fel Nagy Józsefnek Kovács Antal halálakor mondott szavait: „...ahelyett, hogy elsratnám, látványban idézem fel, így határoztam. Sírátás helyett táncolok, legyen ez a szertartás”. A síremlékek állítását Nagy művészetében a megtar-

tás és feljegyzés, a jelenbe való újbóli bevésés szándéka jellemzi, ezzel együtt a megértés szándéka is. A síremlék ily módon a halál ellenpontja, de egyúttal a halállal való szembenézés dokumentuma is. Az emlékezés nem a halált veti meg, hanem az elmúlást halasztja el. Nagy József mozdulatai, lépései, testének folyamatos átváltozásai a múltat írják rá a jelen arcára. Nem indulatosan, nem felháborodottan, hanem bölcs egyszerűséggel, a belátásba rejtett tiltakozással. Ezért lehetnek síremlékei figyelmeztető jelek is. Az elmúlás törvényeire figyelmeztetnek, és az élőt e törvények megszegésére készítetik. Ahogyan a mozgás a gravitáció ellenében mutatja meg magát, úgy a síremlék is az elmúlás tényében nyeri el értelmét. „Nagy állandóan és fáradhatatlanul a saját gyerekkorát kutatja, ebből a magból származik motívumainak legtöbbje” – írja Myriam Blöedé. Ezt az élményvilágot állította Nagy József színpadra, mintha megállás nélkül és változatlanul a gyerekkori élmények és tapasztalatok, a korai olvasmányok, a korai elhatározások, életek és halálok, bűnök és ártatlanságok színpadi feldogozását és megjelenítését tekintené legfőbb művészi feladatának. Myriam Blöedé is ezekre figyel elsősorban. Nem azt tűzte ki céljául, hogy egészében bemutassa Nagy József művészetét, azt sem, hogy az egyes darabok, installációk, rajzok alapos elemzését nyújtsa, és azt sem, hogy mindezt valamilyen folyamatba, alakulás- és fejlődéstörténetbe helyezze el, hanem arra törekedett, hogy bemutassa Nagy színpadi és művészeti munkáinak szoros összetartozását az emlékezés színpadi gesztusaiban. Myriam Blöedé „tisztán tetszőleges kihívásból” a Nagy által is kedvelt sakktábla hatvanégy mezejéből hatvanháromat töltött ki Nagy József alakjaival és motívumaival, a hátralévő hatvanegyedik mezőt üresen hagyta újabb lehetőségek és megértések számára.

Tehát Myriam Blöedé könyve Nagy József művészi világáról a művek háttérben rejlő közvetlen és közvetett élményeket meg tapasztalatokat tárja fel. A darabok leírásai és értelmezései mindig a vélt vagy valóságos ihlető forrásokra támaszkodnak. A könyv szerzője a darabok forrásvidékét kutatja, hogy megértésükre kísérletet tehessen. Eközben minduntalan mozdulatokkal és gesztusokkal megformált jelekbe meg jelképekbe ütközik; Nagy József színházát ő maga Jel-színháznak mondja. A jeleknek és jelképeknek meg el nem hallgatható tulajdonsága, hogy ellenállnak mind az elemzésnek, mind az értelmezésnek, miközben folyton csak elemzőkre és értelmezőkre várnak. Karakterük e kettőssége tartja életben a jeleket és a szimbólumokat, ez teszi őket vonzóvá és ugyanakkor tartalmassá is. Az ihlető forrásokat feltáró munkájában Myriam Blöedének maga Nagy József nyújtott segítséget. Az egész könyv úgy épül fel, mintha egy hosszan tartó, folyamatos beszélgetés lenne a könyv szerzője és Nagy József között. És valóban így is van. Nagy József a szerző kérdéseire válaszol, emlékezik és vallomást tesz, rejtett vagy kevésbé rejtett titkokat tár fel az életéből, közöl és nyilatkozik, olvasmányélmények-

ről és tájélményekről, leginkább a mélyen megélt Kanizsa-élményről beszél, a város múltjáról, nevezetességeiről és jelenéről, ismert vagy kevésbé ismert alakjairól, hőseiről, akik – miként ama nevezetes tűzoltócsapat első helyezésével az olaszországi világversenyen – nagy hírűvé tették a várost. Nagy József nem lokálpatrióta a szónak hagyományos és némileg ironikus értelmében, hanem mindenestül kanizsai, aki sem elmenni a városból, sem visszatérni ide nem tud, mert akárhol éljen és dolgozzon is, mindig ott van otthon, ahol az emlékek idéződnek fel, ahol világok keletkeznek, azaz jelek és jelképek. Amiből nyilvánvalóan következik, hogy színpadának és mozgásának jelei meg jelképei eredetileg se jelek, se jelképek nem voltak, léteztek csupán a dolgok, a tárgyak, a jelenségek egyszerű módján, tartalmassá, ezzel együtt értelmezésre várókká, a művészi, a színpadi megformálás során váltak. Az önmagában jelentéktelennek és egyszerűnek látszó adat meg tény a színpadi mozgásértelmezésben kilép saját egyszerűségének meghatározottságából, és a mozdulat révén átlép a létezésnek egy másik dimenziójába. Így szerzi meg magának a jelentő jel és a jelkép státusát.

A könyv francia szerzője jó érzékkel éppen ezért Kanizsára és a kanizsaiakra összpontosított. Majdnem pontos leírását adja a városnak, minden bizonyonnyal járt is ott. Utcákat, tereket, házakat ír le, parkokat és fákat, főként azonban a kanizsaiak iránt mutat érdeklődést. Pontos arcképét rajzolja meg Dobó Tihamérnak, de Koncz Istvánnak is, az emlékükre állított köztéri szobrokat is szóba hozza, Kovács Antalt, a szobrászt, akinek hátrahagyott naplójából Tolnai Ottó írt *Szög a nadírbán* címen verseskönyvet, de az utazó Vojnits Oszkárt is említi meg másokat, akik közvetlenül vagy közvetve hatásukkal, létezésükkel alakították/alakíthatták Nagy József világát. Eközben különösen fontos szerep jut Tolnai Ottónak, akinek munkáival Nagy József korán megismerkedett, és akivel később néhány darabján együtt dolgozott. Említést tesz a könyv szerzője az *Új Symposion*ról is, amit a kezdetben képzőművésznek készülő Nagy József középiskolás korában szívesen forgatott. S akkor még nem említettük a színészetet, Bicskei István és Döbrei Dénes nevét, akik – mások mellett – Nagy József darabjaiban játszottak, emlékezetes szerepeket formáltak meg. Az sem mellékes mozzanata a könyvnek, hogy szerzője a vajdasági magyar, a kisebbségi kultúra természetéhez és jellegéhez is kulcsot keres, mert úgy véli, ez is közrejátszott Nagy József művészi világa kialakulásában. De nem szabad megfeledkezni a világirodalom és a világművészetének, főként a zenének a szerepéről sem Nagy József művészi világában. Pontosan jelzi a könyv szerzője, nagyobbírszt Nagy József nyilatkozatai alapján, hogy a művészt milyen szoros szálak fűzik Csáth Gézán és Danilo Kišen kívül Franz Kafkához, Witold Gombrowiczhoz, főként a lengyel Bruno Schulzhoz, akinek – mint Nagy Józsefnek is – abszurd világát a gyerekkor ihlette, és a dél-amerikai Borgeshez... Mindebből kiolvasható, hogy Nagy József művészetének forrásvidékét a kanizsai gyerekkori em-

lékek meg a kanizsaiak ismerete mellett milyen mélységesen határozza meg a világ művészetének és irodalmának ismerete. A Nagy József művészetéről szóló könyv azt is bizonyítja, hogy a művész színpadi produkcióit Kanizsa mellett, vagy azzal együtt a kultúra egészében befolyásolja és definiálja. Mégpedig mások művének megértése, a mások művéből kiszűrt tapasztalatok, ezzel együtt mítoszok és legendák, általános műveltséget jelentő jelek és jelképek. De – és ezt kell külön hangsúlyozni – Nagy József sohasem illusztrál, sohasem törekszik valami ismertnek újramondására, hanem megkísérel a dolgok mélyébe látni, még annak árán is, hogy eközben eltér a közismerttől, hogy eljuthasson a sajátig, ahhoz az egyetlen mozdulathoz vagy mozdulatsorhoz, ami már nem azonos a forrással, hanem nyitottságában az ismeretlen, a rejtélyes, a még láthatatlan felé mutat. Pontosan látszik ez Nagy Józsefnek Tolnai Ottó Wilhelm-dalainak verseire készült Orpheusán, Bicskei Istvánnal a főszerepben, amikor is a nevezetes verbászi festőmodell mozdulatai nem a Tolnai-versek illusztrációi, hanem a vidéki művészlétnek a közismert mítoszszal való egybejátszása során a művészet létezésének kérdéseit fogalmazzák meg, ám a válaszadás szándéka nélkül. Hasonló átalakuláson esett át Nagy József színpadán Georg Büchner *Woyzeckje* és Csáth novelláírása, nem utolsósorban a Borgesnek meg Beckettnek ajánlott darab és a Franz Kafka műveitől ihletett *Álomörök*. Nagy Józsefnek a magyar és a világirodalom e nevezetes műveihez való kötődését mindenekelőtt a megértés szándéka irányítja. A megértés, amely csak nyitottságával tehet egy lépést a művek fenntartása és megőrzése felé. A megértés mellett, legyen szó akár a kanizsai emlékekről, akár a világirodalom nagyjairól, a megőrzés szándéka mozgatja Nagy József képzeletét, ezzel együtt önálló értékkel rendelkező jeleit és jelképeit. Ez pontosan olvasható ki Myriam Blœdé könyvéből, mégpedig könyvének a Nagy József nyilatkozatai és vallomásai mellett futó értelmező és elemző bekezdéseiből. Ez a két vonulata a könyvnek, részint a művész beszéde, részint a szerző szövege, szorosan egybetartozik, egymásra meg egymásba épül, kiegészíti, de felül is írja egymást. Vagyis Myriam Blœdé könyve Nagy József művészetéről a genetikus elemzés már-már elfeledett, majd újrafelfedezett módszerét követi, miközben egyetlen pillanatra sem kételkedik abban, hogy Nagy József minden darabjában önmagát fogalmazza meg és fogalmazza újra meg újra. Darabjainak alanyiségéhez nem férhet kétség, állítja meggyőzően a könyv szerzője, ám ezzel nem zárja ki egy másféle megközelítés lehetőségét, azt, hogy Nagy József darabjairól akár a strukturális, akár a szemiotikai, akár a dekonstrukció módszerével is szólni lehet, mégpedig éppen e művek autentikusságából és egyszerűségéből következően. Amennyiben Nagy József műveire az egyetlen jelenségre, jelre és jelképre való erős odafigyelés jellemző, egy ilyen, a művek fogantató körülményeire kevésbé ügyelő megközelítés is érvényes lehet. És az is lehet, hogy egy más jellegű interpretatív olvasat e

sokfelé nyitott, mindig több rétegből építkező művészetből a jelen könyvtől eltérő értékeket és jelentéseket hoz felszínre.

A könyv Nagy József művészetének megközelítése mellett a művész életrajzának adatait tartalmazza, műveinek repertoárját, a róla szóló irodalom, díjainak és filmjeinek jegyzékét, valamint alakjainak és motívumainak felsorolását közli. Ezenkívül, sajnos, nem túl jó minőségű képeket Nagy József darabjaiból, valamint válogatást a művész rajzaiból és installációiból. Teljes képet nyújt tehát a művésztől meg művészetéről, kiegyensúlyozottan, a megértő odafigyelés el nem vitatható jeleivel.

Losoncz Alpár

A nemzeteszme dinamikája

Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok*. Osiris, Budapest, 2007

Gyurgyák János a magyarországi zsidók történetének monumentális feldolgozása után a magyar nemzeteszme és nacionalizmus értelmezése felé fordult. Újabb, hatalmas könyvében (a jegyzetekkel együtt közel hétszáz oldalt tesz ki) hét fejezetben foglalja össze vállalt témáját, amely, mondani sem kell, hallatlan munkabírást igényelt. Az olvasó mindenekelőtt szerteágazó összefüggérendszerrel, szétrajzó mozzanatokkal találkozik e lebilincselő könyv olvasása során, amelyet a magyar nemzet eszmei önértelmezése vezérel. Gyurgyák János vállalkozása arra hív fel bennünket, hogy a friss jelszavaktól és beszédfordulatoktól vissza kell térni a magyar nemzeteszme tisztázatlan alapkérdéseihez. E kérdések tisztázatlansága ugyanis szorosan összefügg a jelenkori társadalmi állapottal, amelyet, ahogy ez a könyv hetedik fejezetében, lényegében az epilógusban kiderül, a szerző hangsúlyozottan negatívan ítél meg. A könyv címe, e sajátos passzívum-szerkezet, pontosan erre utal, a szerző nemcsak a történelmileg létrejött eszméket helyezi górcső alá, hanem a jelenkor, igaz rövidre szabott, diagnózisát is elkészíti. Ez a kritika nem kívülről való, hanem önkritika.

Műfaját illetően eszmetörténet-füzér, eszmék létrejötté és gyűródése a könyv. Különböző eszmei beállítottságú szerzőket tömörít egybe, miközben ott a közös nevező, mégpedig a nemzeti eszmerendszer tolmácsolása. A